

СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ СТАТТІ

У статті аналізуються історико-контекстуальні, комунікативно-прагматичні та структурно-композиційні особливості сучасної англomовної наукової статті на матеріалі текстів із прикладної математики та прикладної лінгвістики. Як показує дослідження, статті з обох галузей тяжіють до чіткого композиційного формату, який викристалізувався внаслідок еволюції цього жанру. У статтях з прикладної математики, однак, спостерігається більша варіативність, зумовлена особливостями наукового змісту цієї дисципліни.

Ключові слова: наукова англomовна стаття, стаття-звіт, внутрішньожанрова варіативність, текст, комунікативна мета, композиційна схема.

Наукова стаття є головним видом і засобом наукової комунікації, провідним жанром сучасного наукового дискурсу, без якої неможливо уявити його функціонування та розвиток. Журнальна наукова стаття є жанром «номер один» у різних наукових дисциплінах, причому в багатьох випадках статті, опубліковані у високорейтингових міжнародних журналах, мають не меншу (або навіть більшу) вагу, ніж монографії¹. У деяких природничих та інженерних науках дослідники головним чином зосереджені на продукуванні статей саме для наукових журналів. Особливу роль у сучасному глобалізованому світі відіграють англomовні статті завдяки поширеності і впливу англійської мови, яка вже утвердилася у ролі своєрідної «лінгва франка» науки, техніки та інтелектуально-академічної сфери.

Окремі риси та елементи різних видів статей, а також їхні загальні характеристики не раз ставали об'єктом дослідницької уваги українських та зарубіжних філологів². Разом з тим наукова стаття залишається і надалі цікавим об'єктом мовознавчого дослідження як провідний науковий жанр, що постійно видозмінюється та еволюціонує відповідно до змін у суспільстві. Отже, метою цієї пуб-

¹ *Swales J. M. Research Genres : Exploration and Applications.*— Cambridge, 2004.— P. 13–16.

² Див., наприклад: *Льченко О. М.* Етикет англomовного наукового дискурсу.— К., 2002.— 288 с.; *Кім Л. М.* Лінгвістична інтерпретація структури та семантики тексту наукової статті (на матеріалі французьких медичних журналів) : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 1993.— 22 с.; *Клинг В. И.* Лингвостилистические параметры жанров функционального стиля научной прозы (на материале современной английской медицинской литературы) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— М., 1989.— 23 с.; *Колегаева И. М.* Текст как единица научной и художественной коммуникации.— О., 1991.— 124 с.; *Радзівєвська Т. В.* Текст як засіб комунікації.— К., 1993.— 194 с.; *Троянская Е. С.* Лингвостилистическое исследование немецкой научной литературы.— М., 1982.— 312 с.; *Paltridge B.* Genre, Frames, and Writing in Research Settings.— Amsterdam, 1997.— 192 p.; *Swales J. M.* Genre Analysis : English in Academic and Research Settings.— Cambridge, 1990.— 260 p.

лікації є з'ясування історико-контекстуальних, комунікативно-прагматичних та структурно-композиційних особливостей одного жанрового різновиду сучасної англомовної наукової статті з урахуванням впливу чинника галузевої належності наукового тексту.

Перш ніж отримати свій високий статус, наукова стаття пройшла певну еволюцію та внутрішньожанрове розширення. Вона почала формуватися у XVII ст. під впливом характерного для того періоду процесу жанрового впорядкування наукової літератури. Нині загальновізнаним є те, що сучасна стаття, зокрема її композиційна структура, розвинулась на основі листування між ученими, в якому не лише обговорювались наукові проблеми, а й висувалися гіпотези, описувалась експериментальна методика, формулювались висновки, оцінювались праці колег³. Першу ж появу статті, хоч і в зародковій формі, пов'язують із заснуванням британського наукового періодичного журналу «The Philosophical Transactions of the Royal Society», який вийшов у світ 1665 р.⁴

У процесі еволюції наукової статті сформувалися її підвиди, що стало відображенням стратифікації наукового знання, диверсифікації шляхів та способів його подання. Хоча внутрішньожанрова варіативність сучасної англомовної наукової статті досить значна, за рівнем частотності, популярності використання можемо виділити п'ять її головних субжанрів: 1) стаття, що звітує про конкретне дослідження. По суті, це варіант «класичної» науково-експериментальної природничої статті, що знайшла поширення в інших дисциплінах під загальною англомовною назвою *research report*. Для неї характерна досить стандартизована внутрішня організація, хоч і з певними варіаціями в різних наукових галузях і періодичних виданнях; 2) стаття суто теоретичного характеру, спрямована на висунення й обговорення концептуальних проблем або абстрактних ідей шляхом логічної аргументації (цей жанровий різновид характерний передусім для гуманітарних наук). Теоретичним статтям може бути властивий дещо есеїстичний стиль, а також досить вільний характер текстових конвенцій; 3) оглядова стаття (*review article*), присвячена розглядові наукового стану й досліджень у певній галузі або аналізу літератури з певної наукової тематики. В оглядових статтях поєднуються елементи рецензій та оглядів літератури, що є стандартними структурними частинами наукових праць; 4) полемічна стаття, спрямована на обговорення дискусійних наукових питань. Для неї характерні елементи есеїстичного стилю, суб'єктивна манера викладу, інколи експліцитна емоційність; 5) коротка стаття-повідомлення (під англійською назвою *short communication*, іноді *brief report*, *note* або *research and discussion note*), істотно менша за обсягом, ніж стандартна журнальна стаття. Такі статті-повідомлення надають інформацію про невеликі конкретні дослідження, знайдені розв'язання науково-технічних проблем та нові, незвичні явища⁵. Ці стисло схарактеризовані п'ять типів не вичерпують внутрішньожанрового розмаїття англомовної наукової статті, а лише охоплюють її найчастотніші варіанти.

Спинимось на першому з виділених субжанрів журнальної наукової статті, а саме на *статті-звіті* про проведене дослідження (далі для полегшення викладу називатимемо її «наукова стаття»). Її загальна структура та організація певним чином вплинули на формування і реалізацію більших за обсягом жанрів, наприклад монографій або дисертацій. Статтею-звітом послуговуються науковці

³ Разинкина Н. М. Развитие языка английской научной литературы.— М., 1978.— 212 с.

⁴ Swales J. M. Genre Analysis.— P. 110.

⁵ Swales J. M., Feak C. B. Academic Writing for Graduate Students : Essential Tasks and Skills.— 2 ed.— Ann Arbor, 2004.— P. 217.

незалежно від свого професійного статусу, але водночас вона є одним із перших, «базових» жанрів, яким оволодівають ті, хто приходять у науку. Особлива професійно-соціальна роль такої статті зумовила як відносно високу стандартизованість її канонів, так і їх сенситивність і здатність реагувати на зміни в контекстуальних середовищах та адаптуватися до них. Тому стаття-звіт про конкретне дослідження й досі залишається цікавим, актуальним, евристично і практично важливим об'єктом різних наукових розвідок жанрознавчого спрямування.

Розглядаючи історико-контекстуальні аспекти науково-експериментальної статті, слід зазначити, що на її формування вплинули як особливості характерних для того часу (XVII ст.) наукових трактатів, так і зусилля окремої групи науковців — фізика Роберта Бойля та його сподвижників, які розробили стратегічні основи проведення та опису наукових експериментів. Р. Бойль висунув низку відповідних принципів, серед яких — запрошення свідків для спостереження над проведенням експерименту, його повторення іншими дослідниками, написання деталізованих звітів про проведені досліди, інформування аудиторії про невдалі експерименти, навмисне уникання філософських роздумів в описах певних досліджень, використання обережної манери словлювання з метою урахування можливості інших думок та інтерпретацій⁶. Отже, Бойль та його співробітники розробили схему емпіричних досліджень і методику їх подання й опису. Згідно з такою спрямованістю, досить швидко сформувалися гомоморфні (подібні) процеси дослідження й підготування статті, унаслідок чого з'явилася певна композиційна схема⁷.

У процесі свого розвитку ця схема набула досить жорсткої регламентації (підтриманої і керованої вимогами наукових журналів), яка певною мірою поширилася й на статті в інших галузях; її структурний формат «вступ — методи — результати — обговорення — висновки» властивий нині більшості статей навіть у суто гуманітарних дисциплінах. У них з'явилася стійка тенденція до використання усталених виразів (словесних штампів) і відходу від надто суб'єктивної манери викладу, передусім використання займенника *I*, що було характерно для раннього періоду розвитку наукової прози⁸. На сьогодні жанром статті-звіту послуговуються майже всі науковці, незалежно від своєї дисциплінарної або національно-етнічної належності.

У статті-звіті ситуація породження тексту відокремлена від попередньої стадії — процесу проведення дослідження, а сам текст нагадує за своїми ознаками нейтральне повідомлення⁹. Чіткість побудови текстів таких статей, часта відсутність прямих персуазивних засобів впливу на читача наголошують на особливій об'єктивності автора та його відході від будь-яких суб'єктивних, позафактуальних моментів. Автори таких статей роблять вигляд, що існують лише факти, які говорять самі за себе, без переконування і спеціальних риторичних зусиль¹⁰. Разом з тим очевидно, що адресанти статей зацікавлені не лише у презентації своїх результатів, але і в доведенні їх істинності. Це досягається апеляцією «до наукового тезауруса реципієнта та інтелектуальної компоненти його особистості»¹¹ шляхом підкреслено об'єктивного викладу, строгої логічної аргументації, всебічними описами методики і процедур дослідження, демонстра-

⁶ Swales J. M. Genre Analysis.— P. 111–112.

⁷ Клинг В. И. Зазнач. праця.— С. 6.

⁸ Разинкина Н. М. Зазнач. праця.— С. 101–102.

⁹ Радзівська Т. В. Зазнач. праця.— С. 18–19.

¹⁰ Swales J. M. Genre Analysis.— P. 112.

¹¹ Колегаева И. М. Зазнач. праця.— С. 25.

цією обізнаності з відповідним науковим контекстом. Як зазначає Т. В. Радзівська, дані, які були готові до написання тексту, можуть узагалі переосмислюватися, зазнавати певної реорганізації та реінтерпретації у процесі створення наукового твору, що дещо віддаляє текст статті-звіту від відповідного дослідження, послаблює його суто фактичний характер¹².

Отже, науковці певною мірою вводять читача в оману¹³, коли намагаються переконати його в «силі факту». Це стає особливо очевидним з огляду на сучасне конкурентне наукове середовище, в якому боротьба за право публікацій у престижних виданнях є передумовою просування нового знання та успішної побудови індивідуальної кар'єри науковця. Тому автори статей зацікавлені не лише у презентації своїх наукових результатів та демонстрації їх наукової цінності, але й у здобутті свого визнання серед членів відповідних спільнот і просуванні власного наукового продукту на світовий ринок науки. Наслідком цього є характерне для сучасних статей подання наукових проблем та їх розв'язань як новаторських, оригінальних, з відповідним позиціонуванням авторів як науковців, добре обізнаних із сучасними науковими проблемами, здатних зробити свій вагомий внесок у розвиток світової науки¹⁴.

Усвідомлення цих реалій наукового життя та особливостей його розвитку уможливорює таке визначення комунікативних цілей сучасної англомовної статті-звіту про проведене дослідження: 1) презентація нових наукових результатів, отриманих під час дослідження, відповідно до його загальної логіки й процедур; 2) аргументоване переконування читачів — членів відповідної наукової спільноти у цінності даного доробку; 3) просування наукових результатів, їх популяризація та поширення.

Сукупність цих цілей детермінує загальну структуру статей та їх мовно-текстову реалізацію. Вплив головної комунікативної мети цього жанру — зорієнтованості на відносно гомоморфну презентацію нового знання — та специфіки жанрових ролей його користувачів, їхнього членства в одній і тій самій спільноті сприяє кристалізації конвенцій статті, їх «узуалізації»¹⁵. Це означає, що ідеалізовані канони статті є відносно жорсткими, регламентованими, хоч у реальному функціонуванні вони межують з достатньою варіативністю.

До чинників, які зумовлюють відхилення від ідеалізованого формату статті-звіту, передусім належить специфіка галузі знання, у якій працює науковець. Другим моментом підсилення варіативності ознак статті є національно-культурний чинник і вплив рідної мови автора на англомовний текст (у випадку, якщо він не є носієм англійської). Це може приводити до модифікацій канонів статті, їх відхилення від стандартних уявлень та очікувань щодо цього жанру.

Впливовими є і чинники, що стабілізують жанрові конвенції статей як провідних способів сучасної наукової комунікації. Це передусім стосується впливу журналів, де друкують статті, та їхніх вимог. Як відомо, різні наукові галузеві журнали є основними засобами дистрибуції сучасної англомовної наукової статті. Усі вони встановлюють свої критерії стосовно відбору наукової проблематики, підходів до її аналізу та оформлення текстів, що сприяє підтриманню відповідних стандартів у проведенні досліджень та їх письмовій фіксації. Провідну роль тут відіграють міжнародні журнали з жорсткою системою конкурентного відбору статей (анонімним рецензуванням) і чітко окресленими загальни-

¹² Радзівська Т. В. Зазнач. праця.— С. 25.

¹³ Swales J. M. Genre Analysis.— P. 112.

¹⁴ Swales J. M., Feak C. B. Op. cit.— P. 221.

¹⁵ Радзівська Т. В. Зазнач. праця.— С. 24

ми вимогами до тематики, обсягу та зовнішнього оформлення текстів. Нині загальновідомо, що сучасні міжнародні журнали виконують функцію «сторожів» (*gatekeepers*, за влучною метафорою, широко вживаною в англомовному науковому середовищі), які дозволяють «вхід на наукові території» лише працям належного рівня.

Вважається, що сучасна стаття-звіт про проведене конкретне дослідження має достатньо чіткий *композиційний формат*, який викристалізувався у процесі історичного розвитку цього жанру і на сьогодні підтримується його користувачами. Основою цього формату є структурне членування тексту, яке відбиває об'єднання великої групи мікротем у значно меншу кількість підтем. Унаслідок цього зміст статті ефективніше сприймається реципієнтом¹⁶.

Композиційна схема сучасної англомовної наукової статті, що звичайно позначається англійським акронімом IMRD, включає в себе такі структурні частини: «Вступ» (*Introduction*), «Методи і матеріали дослідження» (*Methods and Materials*), «Результати» (*Results*) та «Обговорення» (*Discussion*). Її складовим компонентом є також і «Висновки» (*Conclusions*), які, проте, не завжди виокремлюються і тому не відображені в цьому відомому акронімі.

Кожна з композиційно-структурних частин статті має свої чітко окреслені завдання. Так, метою вступу є обґрунтування теми статті шляхом обговорення обраної автором загальної тематики та її поступового зведення до розгляду конкретних наукових питань або гіпотез. Як зазначають Дж. Свейлз і К. Фік, вступ має і другу, додаткову комунікативну мету — викликати інтерес до змісту статті, завоювати увагу читачів¹⁷.

Інші складники статті так само мають однозначно ідентифіковані комунікативні призначення. Так, у «Методах і матеріалах дослідження» описуються методика, процедури, матеріали та, за необхідності, об'єкти дослідження. Наступна частина — «Результати» — представляє дані або інформацію, отримані під час дослідницького процесу шляхом її безпосередньої демонстрації, пояснення та принаймні часткового тлумачення. В «Обговоренні» отримані результати інтерпретуються з огляду на поставлену проблему або гіпотезу. Ця частина не завжди структурно відокремлена від результатів, так само, як і від висновків, які можуть бути складовою частиною обговорення або виступати як окремих структурно-композиційний підрозділ статті. У такому випадку у висновках найчастіше повторюється стислий виклад отриманих результатів, окреслюється їхнє значення, іноді формулюються перспективи подальших досліджень.

Розгортання змісту статті-звіту та її побудова здійснюються за логічною схемою «загальне — часткове» і «часткове — загальне». Так, вступ починається із загальних моментів — окреслення галузі дослідження, його контексту і поступово переходить до конкретної проблематики зі звуженням далі до методів і результатів. Після цього починається зворотний рух до загального — від обговорення результатів до подальших перспектив, які розсувають рамки дослідження, виводять його на рівень певних узагальнень. Відповідно до мети і напрямку аргументації змінюється і характер змісту структурних частин статті: він стає більш «концептуальним» у вступі та обговоренні й конкретнішим в описі мето-

¹⁶ Данилова Е. А. Лексико-грамматические средства выражения эмоционально-прагматической направленности научной прозы (на материале физико-технических текстов) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Пятигорск, 1988. — 16 с.

¹⁷ Swales J. M., Feak C. B. Op. cit. — P. 222.

дики та результатів. Така логіко-формальна побудова жанру статті відбиває специфіку когнітивних процесів у науковому пошуку, де постійно відбувається як презентація конкретних даних, так і їх абстрактне осмислення¹⁸.

У структуру статті обов'язково входять і деякі інші елементи: заголовок, анотація, ключові слова, подяки, різні додатки. Логічно припустити, що конкретні реалізації жанру статті можуть дещо відрізнятися від такої схеми побудови та мати свою специфіку в різних наукових галузях. Спробуємо показати на прикладі аналізу 200 текстів статей з двох дисциплін — прикладної математики (100) і прикладної лінгвістики (100) — наскільки великим є діапазон варіативності відомого композиційного формату.

Обидві наукові галузі є різними за своєю загальною методологією, але їх частково об'єднує спільна спрямованість на застосування теоретичного знання з прикладною метою та проведення конкретних досліджень. І прикладна математика, і прикладна лінгвістика послуговуються однаковими жанрами, а саме статтями в різних журналах, у тому числі міжнародних, з відповідними високими рейтингами. Як об'єкт аналізу було обрано лише статті-звіти про конкретні дослідження, опубліковані у провідних міжнародних журналах, тобто найрепрезентативніші зразки жанру, що втілюють у собі його найважливіші риси і відбивають вплив та специфіку сучасних наукових текстів. Вони з'явилися друком у 1979–2006 роках, тобто протягом періоду життєдіяльності одного покоління (30 років), що є одним із чинників забезпечення репрезентативності вибірки текстів для обстеження¹⁹. Оскільки досліджуються англійськомовні наукові жанри, було відібрано статті автохтонних авторів (у статтях, підготовлених у співавторстві, принаймні один автор був носієм англійської мови).

Аналіз формальної структури статей підтвердив, що їх поділ на частини з підзаголовками є важливою жанровою ознакою сучасної англійськомовної наукової статті. Так, у математичному субкорпусі всі тексти складаються з кількох підрозділів, причому найменша їх кількість становить два підрозділи, а найбільша — 10, із середньою кількістю — п'ять частин. У статтях з прикладної лінгвістики діапазон варіативності кількості складників коливається від трьох до 14, із середнім числом шість.

З'ясуємо тепер, як формальна композиція статей та їхні назви відтворюють формат IMRD. Відповідні кількісні дані стосуються формальної присутності слів *Introduction, Methods, Results, Discussion* та *Conclusions* (або їх синонімів) у структурно виділених частинах статей (див. табл.).

Як бачимо, переважна більшість статей з прикладної математики та велика кількість лінгвістичних текстів містять формально маркований вступ *Introduction*, який безпосередньо вказує на внутрішньотекстовий статус цього фрагмента²⁰ і свідчить про його важливість для цього жанру.

Друга очікувана секція — *Methods* — представлена у статтях з прикладної математики не дуже чітко. Детальніше ознайомлення зі змістом статей, однак, свідчить, що це пов'язано зі специфікою даної галузі: центральне місце в ній займають формулювання і розв'язання певної задачі або моделювання природ-

¹⁸ Rowley-Jolivet E. Science in the making : Scientific conference presentations and the construction of facts // The Language of Conferencing / Ed. by E. Ventola, C. Shalom, S. Thompson.— Frankfurt am Main, 2002.— P. 95–125.

¹⁹ Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів : Навч. посібник.— Вінниця, 2001.— 168 с.

²⁰ Колегаєва И. М. Знач. праця.— О., 1991.— С. 63.

них чи індустріальних процесів, що найчастіше досягається застосуванням стандартизованих методик або процедур, опис яких включається в інші підрозділи. У лінгвістичних статтях частини, що описують методи і процедуру дослідження, представлені під заголовками *Methods*, *The Study*, *Corpus and Procedure*, або *Methodology*. Вони є окремими структурно-композиційними компонентами, що свідчить про особливу важливість презентації методології дослідження у прикладній лінгвістиці.

Таблиця

Кількість структурних частин статей, які відтворюють складові елементи формату IMRD з відповідними назвами		
Складові елементи формату IMRD	Прикладна математика (усього 100)	Прикладна лінгвістика (усього 100)
<i>Introduction</i>	98	86
<i>Methods</i>	12	52
<i>Results</i>	36	38
<i>Discussion</i>	20	30
<i>Conclusions</i>	58	77

Підрозділи *Results* та *Discussion* помітні у статтях з прикладної математики, де вони мають специфічні для даної дисципліни назви *Numerical Examples*, *Applications*, *Sample Problem*, *Test Problem*. У лінгвістичних текстах кількість таких секцій (див. табл.) є ще вагомішою. У кількох статтях з прикладної математики та прикладної лінгвістики результати та їх обговорення, а також обговорення і висновки подані як одна структурно-композиційна частина тексту (кількісно перших віднесено до секцій *Results*, а других — до *Discussion*).

Висновки подані в текстах статей під дещо різними назвами, наприклад: *Conclusions*, *Concluding Remarks*, *Summary and Conclusions*, *Conclusions and Applications*, у масиві лінгвістичних текстів — *Implications*, *Future Research Areas*, *Implications for Teaching*. У прихованому вигляді вони можуть міститися і в попередній частині, тобто в обговоренні отриманих результатів. Відносна різноманітність їхніх назв засвідчує, що трактування змісту фінальної частини статті є різним у різних авторів; так, вони можуть включати в цю секцію і підсумок статті, і власне результати, і ширші міркування, які впливають з проведеного дослідження. Отже, канони цього жанру дозволяють певну варіативність у назві та змісті висновків (і, відповідно, в очікуваннях реципієнтів) на відміну від вступу, який визначається цілком однозначно.

Таким чином, порівняльний аналіз текстів з прикладної математики та прикладної лінгвістики свідчить про наявність спільних і відмінних тенденцій: статті з обох галузей тяжіють до чіткого структурування текстів на частини з підзаголовками, однозначного виокремлення вступів і переважного оформлення висновків. У той же час у статтях з прикладної лінгвістики спостерігається виразніша тенденція до формального відтворення відомої композиційної схеми статті-звіту, що свідчить про її адекватність сучасній методологічній парадигмі цієї дисципліни. Більша ж варіативність членування у статтях з прикладної математики пов'язана з особливостями наукового змісту даної галузі. Отже, ідеалізована формально-композиційна структура статті-звіту по-різному втілюється в конкретних реалізаціях цього жанру у двох розглядуваних дисциплінах. Накопичені результати та спостереження підтверджують уявлення про матричну,

конфігураційну природу жанрових характеристик²¹, яка уможливило комбіаторність різних ознак з випущенням певних із них. Подальші дослідження сучасної англомовної статті-звіту можна спрямувати на опис її вербальних характеристик та компаративне виявлення особливостей їх використання в різних структурних частинах текстів.

(Львів)

T. V. YAKHONTOVA

STRUCTURAL FEATURES OF THE MODERN ENGLISH SCIENTIFIC ARTICLE

Historical, contextual, communicative, pragmatic and structural features of the modern English scientific article are analysed based on texts from applied mathematics and applied linguistics. As the investigation shows, articles from both fields tend to follow a clear compositional format, which developed during the evolution of this genre. The texts from applied mathematics, however, possess larger structural variability determined by specific content of this discipline.

К e y w o r d s: English scientific article, research report, intergeneric variability, text, communicative purpose, compositional scheme.

²¹ *Яхонтова Т. В.* Наукові жанри як комунікативно-когнітивні утворення // Учен. зап. Тавр. нац. ун-та ім. В. І. Вернадського. Сер. «Филологія».— 2005.— Т. 18 (57). № 1.— С. 177–180.